

doi:10.5559/di.21.2.14

OBRAZOVNA INTEGRACIJA ROMA U SRBIJI

Vesna SRDIĆ
Visoka škola strukovnih studija za
obrazovanje vaspitača, Kruševac

Stanko CVJETIĆANIN
Pedagoški fakultet, Sombor

UDK: 37.014.1(497.11=214.58)
Stručni rad

Primljeno: 21. 6. 2011.

Ovaj je rad nastao u okviru projekta Ministarstva Republike Srbije za znanost i tehnološki razvoj pod rednim brojem 179010.

Jedan od ključnih ciljeva strategijskih inicijativa za ugrađivanje pitanja obrazovanja Roma u glavne tokove općih društvenih reformi jest da ugradi univerzalno pravo sve djece na kvalitetno obrazovanje i da omogući ravnopravan pristup obrazovanju za posebno ugroženu djecu. Razne studije i projekti o uvođenju modela dobre prakse u obrazovanje romske djece upozoravaju na to da ona često bivaju isključena iz glavnih tokova obrazovanja ili uživaju samo nisko kvalitetno obrazovanje, što povećava rizike obrazovne isključenosti. Svrha ovoga rada jest upozoriti na sistavne nedostatke na planu funkcioniranja makrosistema na obrazovnom planu i na obuhvatnije mogućnosti za postizanje potpunije obrazovne integracije Roma u Srbiji. Pedagoške implikacije temelje se na sekundarnoj analizi podataka strategijskih inicijativa i rezultata provedenih istraživanja u Srbiji. Zaključak rada upućuje na nužnost ispunjenosti zahtjeva vertikalnoga prenošenja iskustava i horizontalnog umrežavanja socijalnih partnera primjenom pravodobne obrazovne intervencije kompenzatorskoga ili inkluzivnoga tipa, kao jednog od načina potpunije obrazovne integracije romske djece i roditelja u društvo uz pomoć obrazovanja.

Ključne riječi: obrazovna integracija, suvremena obrazovna intervencija, inkluzivni pristup obrazovanju, romska djeca

Vesna Srdić, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kruševcu, Ćirila i Metodija 18, 37 000 Kruševac, Srbija.
E-mail: egziperi@open.telekom.rs

DRUŠTVENA INTEGRACIJA ROMA – PREDUVJET OBRAZOVNE INTEGRACIJE

Najčešće upotrebljavan termin kada se razmatra mogućnost unapređivanja položaja marginaliziranih grupa i načini njihova uključivanja u društvo jest društvena integracija. Sa sociološkoga stajališta, kao okosnica znanstvenih razmatranja i predmet mnogih istraživanja termin integracija široko se rabi na polju društvenih znanosti još od 1970-ih godina u praksi zapadnih zemalja, koje su se susretale s rješavanjem problema manjinskih etničkih zajednica. Postojanje raznih oblika integracije – počevši od kulturne, građanske, strukturne, socijalne, pa do obrazovne – podrazumijeva cjelovit sustav mjera koje se provode u određenom društvu kako bi se poboljšanjem socijalno-ekonomskih uvjeta života unaprijedili uvjeti za razvoj nacionalnog identiteta romske zajednice (Jakšić i Bašić, 2005.). U traganju za rješenjima koja neće zahtijevati odricanje od etnokulturnog identiteta, uz upozorenje da integraciju bez asimilacije kao vid beskonfliktnoga napuštanja etnoklasnog stanja moraju izvesti sami Romi, obvezalo je državu da osigura potrebne oblike potpore, kako bi se sinkronizirano promijenio položaj Roma na socijalno-ekonomskom području, političkom i području kulture i obrazovanja (Prava manjina, 2005., 190).

Opće dimenzije socijalne isključenosti, kao što su siromaštvo, nezaposlenost, ugroženo zdravlje i neobrazovanost, u uvjetima tranzicije prisutne su na svim razinama sistemske strukture, a najviše se vide u obrazovanju. Negativan utjecaj posljedica siromaštva kojemu su izložena djeca u Srbiji, osim na zdravlje, socijalni status, razvoj školskih uspjeha i probleme u ponašanju, u dužem periodu proizvodi dugotrajnu socijalnu isključenost, koja ima tendenciju razvijanja supkulture siromaštva, a ona, ako traje dulje, prenosi se i na nove generacije (Jugović, 2007., 11). Vrlo često ponavljana i potvrđena teza istraživanja koja se odnose na deprivirane grupe – da osiguravanje kvalitetnog obrazovanja i jednakosti u školovanju predstavlja za siromašnu djecu mogućnost izbjegavanja obiteljskoga višegeneracijskog siromaštva i života na marginama društva (Arnaudova, 2007., 64) – najprimjenljivija je odrednica na djecu mnogobrojne romske populacije koja su najteže pogođena siromaštvom, koje u slučaju romske djece ne samo da ugrožava normalno školovanje, odgoj i razvoj nego dovodi u pitanje dostupnost institucija obrazovnoga sustava (Piger, 2007., 90). Osim duboka siromaštva, koje ih markira kao najmarginaliziraniju skupinu koja nema nikakvu društvenu moć, romska populacija živi izolirana od društvenih tokova s nikakvom ili neznatnom mogućnosti socijalne promocije. Ona nosi sva obilježja skupine koja je diskriminirana i načinom i modelom postojanja, pa i razvijenim stereotipima većinskoga

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 2 (116),
STR. 569-587

SRDIĆ, V., CVJETIĆANIN,
S.: OBRAZOVNA...

stanovništva. Izostanak obrazovanja, koje je istodobno i uzrok i posljedica teškoga položaja romske populacije, potiče razvoj višestrukih deprivacija, koje se kreću od manjka adekvatne stimulacije, programa socijalne potpore do nezahvaćenosti ikakvim vidom obrazovanja, a time i ostajanja na marginama društva. Odsutnost bilo kakve participacije u društvenom životu produbljuje diskriminaciju Roma što predstavlja mehanizam socijalnog isključivanja i oblik jačanja socijalne distance.

Osjećaj neprihvaćenosti od većinskoga stanovništva rađa potrebu za zaštitom, zbog čega se često dobrovoljno izoliraju ili getoiziraju, čime jača lanac socijalne isključenosti i segregacije. Poštovanje činjenice da je obrazovanje Roma najsigurniji kanal socijalne pokretljivosti u kojem se obrazovanjem mogu osvojiti sve sfere društvenosti (Mitrović, 2001., 14) dovelo je do produbljenijeg razumijevanja nužnosti provođenja učinkovite, eksplicitne politike integracije Roma, kojom se povećavaju mogućnosti pristupa romske populacije procesu obrazovanja. Detaljna analiza obrazovne politike za promicanje obrazovanja Roma u svim zemljama u Dekadi za integraciju Roma, koju je proveo Romski obrazovni fond (Roma Education Fund) upozorila je na bit i smisao obrazovne integracije kao mehanizma socijalne uključenosti romske populacije u društveni život (Cerović, 2007., 15).

STANJE I PROBLEMI OBRAZOVNE INTEGRACIJE ROMA U SRBIJI

Iako mnogi stručnjaci društvenih znanosti smatraju statističku evidenciju o Romima nepotpunom i nepouzdanom, a podatke o njihovoj brojnosti daleko većima u odnosu na službene procjene, rezultati Izvještaja o obrazovnim potrebama Roma u okviru EU programa monitoringa i zastupanja programa pod nazivom "Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome u Srbiji 2007" – EU Monitoring and Advocacy Program, Monitoring Reports 2007. (u daljnjem tekstu: EUMAP) omogućuju sagledavanje temeljnih pokazatelja obrazovnoga profila romske etničke skupine. Na temelju istraživanja Zaklade Ujedinjenih naroda za djecu¹ (u daljnjem tekstu: UNICEF), provedenog 2001. i 2002. godine u suradnji s Ministarstvom prosvjete Republike Srbije, organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu² (u daljnjem tekstu: UNESCO) i Sektora za ljudska i manjinska prava, utvrđen je podatak da je obrazovna struktura Roma značajno niža od prosjeka opće populacije, o čemu svjedoče i podaci popisa iz 1991. godine, prema kojima se vidi da je bez ijednog razreda osnovne škole bilo 36,6%, bez završene osnovne škole 26,1%, sa završenom osnovnom školom 28,3%, sa završenom srednjom školom 8,1%, a s višom školom ili fakultetom 0,9% Roma (Ministarstvo prosvete

te i sporta Republike Srbije, Obrazovanje Roma – status, problemi inicijative, 2006.).

Podaci iz Izvještaja "Romi i obrazovanje – između potreba, želja i mogućnosti" pokazuju da među 5000 Roma, starijih od 15 godina, 15,6% nije bilo uključeno ni u jedan oblik redovita školovanja; 26,1% započeo je i nije završio osnovno obrazovanje; 39,6% završilo je osnovno obrazovanje (od toga 0,9% u specijalnim školama); 8,3% započelo je srednje obrazovanje, a završilo ga je 5,1%; 6,2% završilo je zanat; višu školu ili fakultet završilo je 0,7%, a 0,3% započelo je i nije završilo (Rakočević i Miljević, 2003.).

Prema podacima Popisa iz 2002. godine,³ obrazovni status romske zajednice u Srbiji bilježi da je bez škole 27,4% romske populacije; od toga s nezavršenom osnovnom školom 34,7%, sa završenom osnovnom školom 28,2%, sa srednjom školom 9,2%, a sa završenom višom školom ili fakultetom 0,4% Roma. Prema neslužbenim procjenama, više od polovice od ukupnoga broja romske djece za školu od 7 do 14 godina nalazi se izvan školskoga sustava. Postoje procjene da se Romi upisuju u osnovne škole na prosječno starijim uzrastima od neromske populacije, odnosno oko 70% upisuje se u školu sa sedam godina, oko 20% sa sedam i pol godina, a 10% s osam godina, dok podaci o broju upisane romske djece u predškolskim ustanovama pokazuju da taj broj jedva prelazi 1% u odnosu na ukupnu populaciju djece obuhvaćene institucionalnim predškolskim odgojem u Srbiji (EUMAP, Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome u Srbiji, 2006.).

Uspoređujući podatke Popisa stanovništva iz 1991. i 2002. godine, uočava se trend istodobnoga smanjenja broja neromske i povećanja broja romske djece; naime, statistika pokazuje da se broj neromske djece smanjio za oko 2% po godini, dok se broj romske djece povećao za oko 1,5% po godini. Prilikom planiranja obrazovne politike koja ima cilj povećati uključivanje romske djece valja imati na umu realnu opciju da idućih godina može doći do značajnoga priljeva djece školskog uzrasta zbog masovne readmisije Roma iz zemalja Europske unije. U odnosu na ranije razdoblje, analiza UNICEF-a, potkrijepljena podacima Zavoda za statistiku Republike Srbije iz 2003. godine, pokazuje da je 11,8% djece ispod tri godine i 44,4% djece između tri i šest godina obuhvaćeno predškolskim odgojem. Rezultati do kojih je došla studija "Romi i obrazovanje" govore da predškolske ustanove pohađa oko sedam posto romske djece predškolskog uzrasta. U osnovnom obrazovanju prisutnost romske djece očito je u značajno manjem postotku u odnosu na njihovu zastupljenost u predškolskim ustanovama. Podaci koji pokazuju da se zahvaćanje romske djece osnovnim obrazovanjem kreće od 2,0 do 2,4% učenika romske nacionalnosti u odnosu na ukupnu populaciju o-

snovaca u Srbiji pojedinačni su i nesistematični. Prema Izvještaju Nacionalnog savjeta romske nacionalne manjine, velik broj romske djece koja se upišu u redovite osnovne škole ne završi osmi razred. Ako i postoje trendovi upisivanja u osnovnu školu, prva osipanja nastaju već na kraju prvog razreda, a najdramatičnije osipanje iz škole počinje u drugom i trećem razredu, kada oko polovine romske djece upisane u osnovnu školu, kako se vjeruje, prekida školovanje. Na razlike u spolovima u pogledu pohađanja ili napuštanja školovanja, a posebice težak položaj romskih djevojčica tijekom školovanja koje prerano napuštaju proces obrazovanja u Srbiji, upućuju rezultati istraživanja Programa za razvoj Ujedinjenih nacija, koji ističu da, osim problema vezanih uz tradicionalno ženske uloge namijenjene djevojčicama romske nacionalnosti kao i činjenice da obrazovanje žena ima nizak prioritet, siromaštvo i troškovi za obrazovanje kao visoko rangirani razlozi ispisivanja iz škole pridonose tomu da se pred djevojčice čak postavljaju viši zahtjevi u pogledu razine kvalitete obrazovanja, što određuje duljinu vremena dokle će je pustiti da odlazi u školu. Osim navedenog, nedostatak "pristojne odjeće" izrazito je visoko rangiran razlog da djevojčice ne idu u školu, a to opet upućuje na vrlo slabo samopouzdanje koje one imaju u školi (Program za razvoj Ujedinjenih nacija, 2006., 56). Teško premostiv jaz za učenike romske nacionalnosti nastaje prelaskom s razredne nastave na predmetnu nastavu u petom razredu, kada rezultira napuštanjem školovanja ili završavanjem u neznatnom postotku (EUMAP, Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome u Srbiji, 2006.).

U statusu odraslih pripadnika romske zajednice u Srbiji, unutar obrazovnog sustava u odnosu na razdoblje od 1991. do 2002. godine, primjetan je značajan napredak u udjelu Roma koji su se upisali u osnovnu školu (ali je nisu završili) – od 26,1% do 34,7%. Ipak, ukupna situacija nije se promijenila; po oba ova popisa oko 62 ili 63% Roma nije završilo čak ni osnovnu školu. Rezultati ankete iz 2005. godine Programa za razvoj Ujedinjenih naroda⁴ (u daljnjem tekstu: UNDP) pod nazivom "ranjive skupine u središnjoj i jugoistočnoj Europi" (Vulnerable Groups in Central and Southeastern Europe) pokazuju da Romi u Srbiji u prosjeku ne završavaju čak ni osnovnu školu.⁵

SUVREMENI ISTRAŽIVAČKI PRISTUPI PROBLEMU OBRAZOVNE INTEGRACIJE ROMA

Aktualnost istraživanja razmatrane problematike pojačana je činjenicom da nedostaju istraživanja aktualnih problema obrazovanja Roma, fundamentalna po karakteru, kada je riječ o načinima integracije Roma u društvo obrazovanjem. Raniji rezultati istraživanja, koji su se u većini slučajeva odnosili na položaj i život Roma, nisu nailazili na veću pozornost ili razu-

mijevanje u krugovima naše znanstvene i stručne javnosti, pa su znanja o Romima s vremenom više bila proizvod individualnih predodžbi i izvedenih pretpostavki nego što su bila autentična ili egzaktna. Znanja o društvenom položaju, kulturi i tradiciji, opsegu i stupnju školovanosti, o integriranosti Roma u društvene procese parcijalna su, mjestimična, neujednačena, uglavnom deskriptivna i većim dijelom ponavljana i prepoznatljiva. Osobito u zadnje vrijeme, kod nas i u svijetu, provode se mnoga istraživanja vezana uz položaj Roma i pokušaje da se taj položaj popravi, ali bez većih implikacija na pedagošku primjenu, jer su problemi romske etničke skupine proučavani najčešće izolirano, odnosno nisu sagledavani u kontekstu globalne društvene strukture (Mitrović, 2000.).

Iako se većina istraživača slaže u ocjeni da integracija Roma nije akademsko nego je društveno pitanje, na koje bi odgovore trebalo tražiti u kompleksu praktičnih mjera, očito je da se većina programa integracije Roma na tlu Jugoistočne Europe temelji na znanstveno verificiranim podacima (Jakšić i Bašić, 2005., 179). Nužnost znanstvenoga sagledavanja mogućnosti za ostvarivanje pune obrazovne integracije romske djece u izravnoj je vezi s osiguravanjem kvalitete obrazovne intervencije u ranoj dobi, koja treba pridonijeti kompenzaciji negativnih efekata odgojno-obrazovne deprivacije i podizanju općega obrazovnog statusa cjelokupne romske populacije. Raznolikost stila života, kulturnih obrazaca, običaja i jezika u odnosu na većinsko stanovništvo, kao i potreba za planskim intervencijama da se postojeće razlike ublaže i nadiđu, predmet su mnogih istraživanja usmjerenih na mogućnost integracije Roma u društvo obrazovanjem.

Osvrt na rezultate prethodnih istraživanja u zadnjih nekoliko godina predmet je brojnih akcijskih istraživanja koja su orijentirana na utvrđivanje mogućnosti uklanjanja zapreka uključivanju romske djece u sustav obrazovanja. Jedno od važnijih istraživanja socijalnih aspekata inkluzije o problemu isključenosti romske djece iz obrazovnoga sustava provedeno je primjenom metodološke strategije akcionog istraživanja, na konkretnom primjeru djece iz naselja Deponija.⁶ Osnovni cilj istraživanja bio je uključiti što više romske djece u školu i omogućiti im da postignu najmanje dobar školski uspjeh kao zadovoljavajući. Osnovni preduvjet za realizaciju programa bio je Dječja kuća, mali montažni objekt od 35 m², opremljen namještajem i didaktičkim sredstvima, s pratećom sanitarnom jedinicom i dječjim igralištem.⁷ Istraživanje je pokazalo da i pored postojanja pozitivnih vrijednosti obrazovanja na kognitivnom planu, postoji manjak socioafektivnih veza romske djece s učiteljima i vršnjacima, što su potvrdila i sociometrijska ispitivanja u smislu rezultata negativnoga sociometrijskog statusa romske djece u grupi. Istraživanja su također

potvrdila činjenicu da razlozi otežane integracije romske djece u sustav obrazovnih institucija leže u postojanju zapreka za igru, učenje i razvoj, a uzrok je nepostojanje inkluzivne kulture škole (Milovanović, 2006., 304). Na izravnu vezu izgradnje inkluzivne kulture obrazovnih ustanova i smanjenje predrasuda i stereotipa prema Romima upozorila su istraživanja koja se bave problemom ispitivanja etničke distance. Za razliku od američkih država i država Zapadne Europe, u kojima istraživanja o etničkoj distanci gotovo i nema, u multietničkoj sredini kakva je Srbija navedena istraživanja sve više dobivaju na važnosti. Visok rezultat na skali etničke distance prema Romima, prije svega kod djece, pokušalo je objasniti istraživanje etničke distance kod djece osnovnoškolskog uzrasta i njihovih roditelja obrazloženjem da su etnički stavovi i etnička distanca slika sredine u kojoj se djeca razvijaju, pri čemu je presudan čimbenik primarni utjecaj roditelja (Mihić i Mihić, 2003.).

Značajan doprinos utvrđivanju obrazovnog statusa Roma dali su rezultati studija istraživanja upućenih na sagledavanje mogućnosti razvoja matematičke i jezične pismenosti kod romskih učenika.⁸ Rezultati istraživanja pokazali su niska dostignuća romskih učenika u odnosu na nacionalni prosjek, "gubljenje koraka" već na samom početku školovanja, niža očekivanja nastavnika od romskih učenika i trend napuštanja školovanja nakon četvrtog razreda osnovne škole. Obeshrabrujući podatak o postojanju velikoga jaza glede stupnja razvijenosti temeljne matematičke i jezične pismenosti između učenika romske i neromske populacije nakon tri godine školovanja, kao i nemogućnosti svladavanja elementarnoga programa na samom početku školovanja, upozorava da su veće obrazovne potrebe romskih nego neromskih učenika te da je nužno kvalitetno kompenziranje nepovoljnih uvjeta života u kojima žive romska djeca (Hrnjica, 1993.).

Praktična primjena inicijativa za integraciju romske populacije u društveni i ekonomski okvir zemlje našla je svoje mjesto u relevantnim dokumentima koje je donijela Vlada Republike Srbije i u Nacrtima strategija koja su izradila resorna ministarstva za pružanje podrške integraciji Roma. Polazne osnove u provođenju obrazovne integracije Roma u Srbiji definirane su načelima međunarodnih dokumenata, kao što su Opća deklaracija o ljudskim pravima (1998.): čl. 26., Konvencija o pravima djeteta (1989.): čl. 28. i čl. 29. i Nacionalni Milenijski ciljevi razvoja (2006.).

Nacionalni strateški okvir obrazovne integracije čine sljedeći dokumenti: Strategija za smanjenje siromaštva (2003.); Nacrt strategije za integraciju i davanje novih ovlasti Romima (2003.); Nacionalni plan akcije za djecu (2004.); Nacionalna strategija Srbije za pristupanje EU (2005.); Jedinstveni akcijski

plan za unapređivanje obrazovanja Roma (2005.); Strategija gospodarskog razvoja (2006.); Strategija unapređenja položaja osoba s invaliditetom (2006.); Nacionalni plan akcije za zapošljavanje (2006. – 2008.); Strategija regionalnog razvoja (2007.) i Nacrt Strategije za održivi razvoj (2008.).

Pravne osnove integracije Roma u Srbiji definirane su Okvirnom konvencijom za zaštitu prava nacionalnih manjina (1995.), Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002.), Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama (2003.) i odredbama Zakona o lokalnoj samoupravi (2007.). S tim u vezi, promatrano u kontekstu ljudskih prava, obrazovanje Roma postalo je predmetom interesa Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija i kao takvo podržano i podignuto na službenu razinu nizom najvažnijih dokumenata, među kojima su najvažniji: Univerzalna Deklaracija o pravima čovjeka (1948.), Konvencija UN o pravima djeteta (1989.), Svjetska Deklaracija o obrazovanju za sve (1990.), Tajland, Priopćenje iz Salamanke i okvir za djelovanje (1994.), Standardna pravila UN o izjednačavanju mogućnosti za obrazovanje (1993.), Svjetski forum o obrazovanju za sve (2000.), Milenijska deklaracija UN (2002.) i Svijet po mjeri djeteta (2002.) (Došen i Bradić, 2005.).

Opći pristup Nacrta strategije za integraciju i davanje novih ovlasti Romima ogleda se u orijentaciji na raspoložive resurse u samoj romskoj populaciji u svim sektorima općih reformskih programa. Provođenje politike afirmativnih mjera i akcija na području obrazovanja u okviru navedene strategije usmjereno je na pripremanje terena za stvaranje visokoobrazovane romske elite, odnosno "kritične mase" obrazovanih Roma, afirmaciju romske kulture i tradicije, njegovanje ethosa tolerancije kroz obrazovanje, dvojezično predškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje koje treba osigurati rano sudjelovanje romske djece u sustavu obrazovanja većinskoga dijela populacije.

Strategija smanjivanja siromaštva Roma u Srbiji – osim razmatranja ukupnoga društvenog položaja Roma, obilježja i specifičnosti načina života romske populacije, problema i ograničenja društvene brige – upozorava i na situaciju u pogledu stupnja obrazovanja Roma, ističući je kao vrlo nepovoljnu. Kao najznačajnije mjere na području obrazovanja Strategija ističe uključivanje djece u predškolske ustanove, uvođenje kompenzatorskih programa u osnovne škole, osiguravanje stipendija za obrazovanje odgajatelja i učitelja te opismenjavanje odraslih. U središtu aktivnosti stručnjaka koji se profesionalno bave problemima djece nalazi se izradba plana prioriternih mjera, programa i aktivnosti koje proizlaze iz identificiranja osnovnih problema u ostvarivanju prava djece u uvjetima tranzicije u Srbiji.

Aktivnosti Ministarstva prosvjete u Strategiji smanjivanja siromaštva vrlo su raznovrsne i ovise o razini obrazovnoga sustava. Na razini predškolskog odgoja i obrazovanja ostvarene su sljedeće aktivnosti: obvezan besplatni pripremni predškolski program od šk. god. 2006./2007.; povećanje integracije pripremnim predškolskim programom na 77 000 djece (u odnosu na 2006./2007.) i projekt "Proširenje pristupa predškolskom obrazovanju romskoj djeci".⁹ Na razini osnovnog obrazovanja ostvareni su sljedeći projekti: "Promocija Desetljeća Roma u školskim upravama Ministarstva prosvjete", "Razvoj kapaciteta školskih uprava za realizaciju lokalnih akcijskih planova akcija za unapređivanje obrazovanja Roma",¹⁰ "Angažiranje asistenata za potporu romskim učenicima",¹¹ "Zajedno do ravnopravnosti",¹² "Ublažavanje efekata siromaštva za djecu sa posebnim potrebama u SCG",¹³ "Kvalitetno obrazovanje djece s posebnim potrebama",¹⁴ obuke školskih timova za stvaranje sigurne i poticajne sredine u školi "Škola bez nasilja",¹⁵ "Kvalitetno obrazovanje djece s posebnim potrebama"¹⁶ i aktivnosti suradnje koordinatora policijskih službenika i prosvjetnih savjetnika u procesu unapređivanja sigurnosti učenika.

Na razini srednjeg obrazovanja provedene su sljedeće aktivnosti: primjena preporuka Strategije razvoja strukovnog obrazovanja u RS; uvođenje novog sustava upisa u srednju školu;¹⁷ modernizacija programa obrazovanja u smislu uvođenja novih obrazovnih profila;¹⁸ uvođenje modularnog principa u strukturiranje nastavnih programa; stručno usavršavanje nastavnika za realizaciju novih profila i programa; projekti reforme stručnog obrazovanja;¹⁹ rad na razvoju nacionalnog okvira kvalifikacija; akreditacija i certifikacija; suradnja sa socijalnim partnerima: Gospodarskom komorom, Unijom poslodavaca, Unijom industrijalaca i poduzetnika, reprezentativnih sindikata, Nacionalnom službom za zapošljavanje, Zavodom za statistiku, sveučilištima, nevladinim organizacijama, školama i dr.

Nezaobilazan dokument kada je u pitanju utemeljivanje održiva razvoja bilo koje od lokalnih strategija i akcijskih planova za unapređivanje obrazovanja Roma jest Jedinostveni akcijski plan za promicanje obrazovanja Roma u Srbiji (u daljnjem tekstu: JAP), koji su načinili ekspertske tim Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Koordinacijski odbor za praćenje provedbe JAP-a. Grupe afirmativnih mjera, u sklopu osnovnoga cilja poštivanja različitosti i razvijanja multikulturalnih vrijednosti istaknutih na razini nacionalne strategije u vidu JAP-a za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji, odnose se na razvijanje osjetljivosti profesionalne javnosti i šire zajednice za obrazovne potrebe Roma, razvijanje obrazovnog okruženja utemeljenog na poštivanju različitosti i multikulturalnosti, desegregaciju i sprječavanje diskriminacije u obrazo-

vanju. Aktivnosti u sklopu skupine mjera, planirane na razini makrosistema, odnose se na promoviranje politike inkluzije Roma u prosvjetnoj javnosti, integriranje postojećih akreditiranih programa namijenjenih odgoju protiv predrasuda i poštivanju različitosti u odgojno-obrazovnom programu, izradbu i primjenu programa desegregacije za predškolske ustanove u kojima je taj problem izražen kao i na projekte praćenja diskriminacije u obrazovanju.

Na temelju JAP-a izrađen je Nacionalni plan akcije (u daljnjem tekstu: NPA), koji predstavlja plan akcije za svu djecu, namijenjen je dijelovima dječje populacije koja je ranjiva i marginalizirana, kao npr. dječja populacija Roma. Obrazovanje, kao jedan od bitnih čimbenika za ublažavanje posljedica siromaštva i društvene marginalizacije, jedan je od prioriteta koji određuje strukturu NPA kao strateškoga dokumenta. Polazeći od NPA koji definira opću politiku zemlje prema djeci i koji kao jedan od prioritetnih ciljeva ističe nediskriminaciju i zastupanje najboljih interesa djeteta, na razini društvenih, lokalnih strategija i obrazovne intervencije primjenjuju se instrumenti i mehanizmi za ostvarivanje prava djece i poboljšanja njihova položaja u lokalnim zajednicama primjenom Lokalnih planova akcija (u daljnjem tekstu: LPA).

Proizišla na temelju NPA, Strategija Ministarstva prosvjete i sporta RS za period 2005.-2010. godine predstavlja dokument čiju polaznu osnovu definiraju, osim zakonske regulative, strategije i deklaracije koje su njezin sastavni dio u smislu prirode aktivnosti koje su planirane na globalnoj razini društvene intervencije. U okviru aktivnosti Sektora za razvoj i međunarodnu prosvjetnu suradnju, na području unapređivanja obrazovanja Roma u RS, ostvarene su sljedeće aktivnosti: formiranje Centra za unapređivanje obrazovanja Roma i definiranje njegova statusa, izradba baze podataka sa svim relevantnim informacijama o korisnicima (broj djece i mladih, obrazovni status), donošenje propisa koji bi regulirali upis u školu romske djece, proceduralno i kriterijski reguliranje mjera afirmativnih akcija, uvođenje romskih asistenata u nastavu, diverzifikacija specifičnih obrazovnih programa za obrazovne potrebe romske djece, reguliranje utvrđivanja kriterija za certifikaciju osoblja obučenog za rad s djecom romske nacionalnosti, rješavanje mehanizama stručno-pedagoškoga nadzora, analiza postojeće prakse i izradba prijedloga koncepta specifičnih obrazovnih programa, ažuriranje odgojno-obrazovnih aktivnosti, tipa radionica u Katalog programa za stručno usavršavanje i profesionalni razvoj i stručno usavršavanje nastavnika za provedbu obrazovnih programa za rad s romskom djecom i sl.

PRAKTIČNE INICIJATIVE U PROVOĐENJU OBRAZOVNE INTEGRACIJE ROMSKE DJECE U SRBIJI

Suvremeni istraživački pristupi, usmjereni na unapređivanje šire etničke i socijalne inkluzije zajednice Roma u društvo uz pomoć obrazovanja, manje se temelje na istraživanjima empirijskoga karaktera, a više na projektnom pristupu i inicijativama koje se odvijaju na regionalnoj i međunarodnoj razini. Pristup koji se nalazi u osnovi inicijative da se romskoj djeci omogući veća dostupnost kvalitetna obrazovanja usmjeren je na pripremu dokaza, stručnih zaključaka i modela dobre prakse kroz ciljane intervencije na razini države, s ciljem ostvarivanja utjecaja na nacionalnu politiku i praksu. Često izricana ocjena da obrazovanje Roma nije akademsko nego društveno pitanje našla je svoj izraz u orijentaciji na traženje rješenja u kompleksu praktičnih mjera, aktivnosti i konkretnih odluka (Jakšić i Bašić, 2005., 179).

Danas je sve prisutnije mišljenje da u mnoštvu kratkoročnih, srednjoročnih i dugoročnih programa koji potpomažu razvojne mogućnosti Roma, obrazovanju kao ključnoj dimenziji treba pridati prioritetnu važnost, a postizanje jednako pristupa mogućnostima obrazovanja treba biti glavni cilj politike koja vodi računa o romskoj zajednici. U tom smislu, obrazovna integracija promatra se kao glavno sredstvo za postizanje ravnopravnih mogućnosti za obrazovanje i smatra se da sve ostale društvene mjere treba primjenjivati u kontekstu integriranog obrazovanja, kao dugoročnoga cilja. Uključivanje djece romske populacije u predškolske programe u zadnjih nekoliko godina pojavljuje se kao primjer dobre prakse koji ima strateško značenje za pružanje jednakih mogućnosti za obrazovanje i integraciju i romske djece i romskih roditelja. To je razina na kojoj počinje isključenost iz obrazovnoga sustava i na kojemu se, uz odgovarajuće pristupe, mogu izbjeći budući problemi. Općeprihvaćena pretpostavka koja je i okosnica društvenih, obrazovnih strategija naglašava činjenicu ako bi se romska djeca uključivala u obrazovni sustav od samoga početka, imala bi veće izgleda da izbjegnu krug siromaštva, jer predškolski odgoj pruža i najbolje mogućnosti za integriranje romske djece u glavne obrazovne tokove (Srđić, 2009.).

Prve inicijative u Srbiji za poticanje integracije romske djece i romskih predškolskih organizacija u lokalnu zajednicu potekle su iz Kragujevca u obliku projekta (koji je realiziran od prosinca 2001. do rujna 2002. godine), koji je organizirao zajedničke aktivnosti romske i neromske djece, vođen i primijenjen od nevladinih organizacija. Projekt se razvijao od početne procjene aktualnih potreba među romskim predškolskim organizacijama i raspisivanja Natječaja za apliciranje u proračunu, preko treninga senzibilizacije pedagoškoga kadra za

rad s romskom djecom,²⁰ do organiziranoga praćenja, izdavačke djelatnosti i osobne distribucije slikovnica djeci u okviru romskih predškolskih organizacija i romskih naselja. Uz sustavnu potporu Ministarstva prosvjete i predočene mogućnosti akreditiranja programa, rezultati praćenja i evaluacije, kao postignuta mjera ishoda, poslužili su kao osnova za razvijanje Strategije za obrazovanje Roma u Kragujevcu, 2004. godine.²¹

Program namijenjen institucionalnom sustavu obrazovanja s ciljem da se kreira Nacionalni obrazovni okvir i razvije sveobuhvatni model bolje integracije romske djece u obrazovni sustav nosi naziv "Jednake šanse – integracija romske djece i mladeži u sustav obrazovanja". Animiranjem šire javnosti, uključivanjem lokalnih vlasti, nevladinih organizacija i obrazovnih institucija projekt je osigurao proširivanje uloge kompenzatornog obrazovanja, kao i stvaranje uvjeta da se u kurikule ugrade sadržaji i metodologija rada s djecom koja su izložena obrazovnoj deprivaciji. U svojoj strukturi program je obuhvatio predškolsko, osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje romske djece.

Praktične aktivnosti Ministarstva prosvjete i sporta na planu sustavnog uvođenja inkluzivnog obrazovanja usmjerene su prema povećavanju dostupnosti obrazovanja svakom djetetu. Cilj inkluzivnog obrazovanja jest uklanjanje svih oblika barijera i diskriminacije, koje bi se odnosile na spol, nacionalnu pripadnost, vjersko i socioekonomsko podrijetlo, sposobnosti, zdravstveno stanje ili bilo koje drugo osobno svojstvo pojedinca, kao i omogućavanje društvene kohezije. Očekuje se da će izmjene u sustavu obrazovanja usmjerene na povećanje inkluzivnosti u znatnoj mjeri povećati dostupnost i kvalitetu obrazovanja za djecu iz socijalno nestimulativnih sredina (romske, siromašne, seoske, raseljene), djece i odraslih sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, djece s poteškoćama u učenju, prije svega u okviru redovitoga sustava obrazovanja.

Inkluzivna praksa u obrazovnom sustavu Republike Srbije bila je do usvajanja Zakona o osnovama sustava obrazovanja i odgoja (2009.) slabo razvijena, s obzirom na to da nije bilo sustavnih rješenja na ovom području. Usvajanjem novoga Zakona o osnovama sustava obrazovanja i odgoja dane su osnove za sustavno i institucionalno uređenje obrazovanja, koje omogućuje uspješno uključivanje sve djece u sustav obrazovanja. Zakon o osnovama sustava obrazovanja i odgoja uvodi brojne novine koje se odnose na unapređivanje pravednosti obrazovanja, povećanje razine uključenosti marginaliziranih skupina, pravedniju upisnu politiku, zabranu diskriminacije itd.

Najvažniji principi i rješenja koja ovaj Zakon daje u ovom pogledu jesu:

1. *Opći principi sustava obrazovanja i odgoja i pravo na obrazovanje* – jednakopravnost i dostupnost obrazovanja; kvalitetno i uravnoteženo obrazovanje i odgoj; puno poštivanje prava djeteta, učenika i odraslog; obrazovanje i odgoj koje izlazi u susret različitim potrebama učenika; jednake mogućnosti obrazovanja i odgoja u skladu s potrebama i interesima; pristup svim razinama obrazovanja djeci, učenicima i odraslima sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.
2. *Standardi dostignuća* – posebni standardi dostignuća za učenika kojemu je zbog socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga to potrebno.
3. *Individualni obrazovni plan (IOP) i dodatna potpora* – ustanova osigurava otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka i donosi IOP; škola može utvrditi potrebu da se donesu individualni obrazovni planovi ili dodatna potpora obrazovanju.
4. *Upis u školu za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju* – u školu za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju mogu se upisati djeca na temelju preporuke izabranoga liječnika nadležnoga doma zdravlja, a na temelju procjene potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne potpore učeniku (mišljenje Komisije), isključivo uz suglasnost roditelja.
5. *Završni ispit* – učenik sa smetnjama u razvoju i invaliditetom polaže završni ispit, u skladu sa svojim motoričkim i osjetilnim mogućnostima, odnosno uvjetima koje zahtijeva određena vrsta invaliditeta ili u skladu s individualnim obrazovnim planom po kojemu se školovao.
6. *Pedagoški asistent* – pruža pomoć nastavnicima, odgojiteljima i stručnim suradnicima u izvannastavnim i nastavnim aktivnostima kao oblik dodatne potpore djeci i učenicima, u skladu s njihovim potrebama.²²

Primjena mjera usmjerenih prema povećanju dostupnosti i jačanju inkluzivnog obrazovanja započela je u svim školama u Srbiji od početka školske godine 2010./2011. Najvažnije pripremne aktivnosti za uspješnu primjenu ovih mjera jesu: razvijanje i primjena djelotvornoga modela inkluzivnog obrazovanja u pilot-školama u Srbiji, upis svakoga djeteta u školu na temelju Zakona o osnovama sustava obrazovanja i odgoja, donošenje intersektorskoga Pravilnika o radu Povjerenstva za procjenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene i socijalne potpore djeci, formiranje Koordinacionoga tima za inkluzivno obrazovanje i Implementacijskoga tima za inkluzivno obrazovanje, organiziranje obuka na važne teme za inkluzivno obrazovanje, definiranje popisa potrebne asistivne tehnologije za potrebe redovitih i škola za

djecu sa smetnjama u razvoju i njezina nabava, financijska potpora (grantovi) ustanovama za projekte kojima je cilj inkluzivnija škola (kroz projekt DILS²³) i informiranje u cilju podizanja svijesti o značenju inkluzivnog obrazovanja.

Specifičan pristup i strateški okvir mogućnosti ravnopravnog i punopravnog uključivanja djece i mladih u obrazovne tokove, a posebno kada su u pitanju djeca iz marginaliziranih skupina (u ovom slučaju Roma), definira Strategija inkluzivnog obrazovanja Roma.²⁴ Poštujući odredbe Međunarodnoga i nacionalnoga pravnog okvira, Strategija za inkluzivno obrazovanje usredotočena je na mijenjanje ustanove i sustava, a ne djeteta, s tendencijom da očuvane resurse romskoga djeteta uporabi kao humani kapital da se ono uključi u redovite i nesmetane tijekove obrazovnoga procesa. Višedimenzionalni razlozi opredjeljivanja za inkluzivni pristup obrazovanju romske djece (obrazovni, socijalni, ekonomski) podrazumijevaju i naglašavaju potrebu da se institucija promijeni i prilagodi obrazovnim potrebama sve djece te otklanjanjem svih zapreka u sudjelovanju i učenju osigura sredstva potpore navedenim procesima.

Ostvareno pravo romske djece na ravnopravan tretman i integraciju u obrazovni sustav, definirano kao dugoročni cilj, podrazumijeva osmišljavanje inkluzivnoga pristupa, koji pak podrazumijeva stvaranje inkluzivne kulture, kreiranje inkluzivne obrazovne politike i razvoj obrazovne inkluzivne prakse.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

U mnogim pokušajima da se odgovori na izazove da se romskoj djeci osigura pristup kvalitetnom obrazovanju, Vlada republike Srbije i resorna ministarstva nisu bilježili osobite uspjehe, jer je nedostajao odgovarajući projektni pristup koji bi bio fokusiran na istraživanje, pripremu dokaza, stručne zaključke, modele dobre prakse zasnovane na partnerstvu i jačanju kapaciteta ključnih aktera kroz ciljane intervencije na razini zemlje, koje bi utjecale na nacionalnu politiku i praksu. Manjkavost obrazovnoga sustava na razini države i lokalne zajednice, koja se ogledala u odsutnosti svijesti o posebnom sustavnom pristupu u rješavanju obrazovnih problema romske zajednice, kao i zaobilazanje činjenice da taj pristup mora imati karakter integrativnoga procesa, kao ishode ima sljedeće nedostatke:

- odsutnost osmišljene i produbljenije intervencije Ministarstva prosvjete i sporta u reguliranju statusa romskog asistenta (radnog vremena i naknade)
- odsutnost sustavnih mjera za ostvarivanje suradnje lokalne samouprave, lokalne zajednice i posebno romskih roditelja

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 2 (116),
STR. 569-587

SRDIĆ, V., CVJETIĆANIN,
S.: OBRAZOVNA...

- nepostojanje lokalnoga romskog koordinatora pri školskim upravama
- nediferencirano financiranje (uvođenje većega koeficijenta za financiranje pripremnoga predškolskog programa u nerazvijenim sredinama)
- nerazrađenost kurikula za romsku djecu i dr.

Načini i postupci da se premoste mehanizmi koji odstranjuju romsku djecu iz procesa obrazovanja mogli bi se naznačiti kao nužnost:

- eksplicitnoga mapiranja područja Nacionalnog kurikula za potporu kompenzatorskim programima namijenjenih romskoj djeci
- sustavnoga povezivanja politike o obrazovnoj inkluziji i prakse, analizom i mapiranjem područja ili područja gdje su potrebne promjene obrazovnih intervencija širih razmjera
- prihvaćanja odgovornosti državne obrazovne politike za provedbu programa suvremenih obrazovnih intervencija kompenzatorskoga i inkluzivnoga tipa
- razvijanja sustava praćenja obrazovne i socijalne integracije na razini države i obrazovnih institucija
- osiguravanja financijskih mehanizama u suradnji s nevladinim sektorom u cilju održivosti projekata i povećavanja opsega materijalne potpore
- stručno-pedagoškoga nadzora i praćenja ostvarivanja Nacionalnog kurikula na području demokratizacije sustava odgoja i obrazovanja
- imenovanja romskih medijatora u okviru školskih uprava kao posrednika između romske obitelji i obrazovnih institucija
- osiguravanja dodatne podrške s razine općine ili pokrajine kako bi zaživjele obrazovne intervencije širih razmjera (dodatne resurs-osobe)
- potpore ciljanim inicijativama koje jačaju kapacitete romske obitelji uz pomoć projekata Fonda za socijalne inovacije
- pružanja pomoći romskim roditeljima da se organiziraju kao grupe podrške protiv prakse koja za rezultat ima isključenost iz obrazovanja i dr. (Srđić, 2009.).

Suvremeni trenutak orijentacije prema integracijskim procesima zahtijeva da se položaj romske djece i njihovih roditelja, kao pripadnika deprivirane i marginalizirane skupine, postavi u širu mrežu odnosa i usporedbe s većinskom skupinom, kao i da se odrede dimenzije promjena koje će osigurati da se problemi isključenosti iz obrazovanja Roma rješavaju ciljanim projektnim aktivnostima koje povezuju sve aktere i nositelje.

Sistemske nedostaci na planu funkcioniranja makrosistema na obrazovnom planu i odsutnost ispunjenosti zahtjeva vertikalnoga prenošenja iskustava i horizontalnog umrežavanja partnera – koordinate su unutar čijih polja primjena suvremenih obrazovnih intervencija kompenzatorske ili inkluzivne prirode može pridonijeti potpunijoj emancipaciji i integraciji romske djece i roditelja u društvo uz pomoć obrazovanja.

BILJEŠKE

¹ Zaklada Ujedinjenih naroda za djecu – UNICEF (The United Nations Children Fund)

² Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu – UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

³ Izvor: *Popis iz 2002.*; Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Državne zajednice SCG

⁴ Program za razvoj Ujedinjenih naroda – UNDP (United Nations Development Programme)

⁵ Podatak dostupan na: <http://vulnerability.undp.sk/> (17. 10. 2011.)

⁶ Naselje Deponija jedna je od najsiromašnijih romskih enklava tipa slama; nelegalno naselje koje se nalazi samo nekoliko km od centra grada Beograda, vrlo blizu lokalne škole, u industrijskoj zoni, na jednom od bivših gradskih smetlišta, školske godine 2000./2001. od 193 djece od 7 do 15 godina, njih 172 nije išlo u školu prije početka realizacije istraživanja.

⁷ To je bilo jedino toplo, mirno i sigurno mjesto gdje su djeca s Deponije mogla učiti izvan škole. Kuću je napravio UNICEF, a u okviru projekta Durna – Unapređenje uvjeta života u naselju Deponija, unutar koga je realizirano i ovo akcijsko istraživanje.

⁸ Testiranje je provedeno tijekom 2003. godine (pilot-faza) i 2004. godine (glavna studija), a u okviru projekta Ministarstva prosvjete i sporta Republike Srbije "Razvoj školstva u Republici Srbiji (2002-2006)" koji je financiran iz kredita dobivenog od Svjetske banke. Istraživanje je obavljeno s ciljem da se utvrdi do koje razine romski učenici uspijevaju razviti neke temeljne matematičke i jezične kompetencije.

⁹ Ministarstvo prosvjete i sporta je u 2006., u suradnji s Nacionalnim vijećem romske nacionalne manjine i uz potporu Romskog obrazovnog fonda malim grantovima (vrsta budžeta u procesu razvojnog planiranja škole ili predškolske ustanove) podržalo predškolske ustanove za provođenje inkluzivnih projekata za romsku djecu u 24 općine u Srbiji.

¹⁰ Pod pokroviteljstvom Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OSCE)

¹¹ Pod pokroviteljstvom Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OSCE)

¹² U suradnji s Kraljevinom Norveškom

¹³ U suradnji s organizacijom Save the Children

¹⁴ U suradnji s organizacijom Ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 2 (116),
STR. 569-587

SRDIĆ, V., CVJETIĆANIN,
S.: OBRAZOVNA...

¹⁵ U suradnji s organizacijom Fondacije Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF – The United Nations Children Fund)

¹⁶ Vrijedi napomena kao u fusnoti br. 8.

¹⁷ U 2007. godini primijenjeno 190 afirmativnih mjera za upis Roma.

¹⁸ Uveden 51 novi obrazovni profil, kao ogledni projekt, na 13 područja rada.

¹⁹ CARDS (u suradnji s Europskom agencijom za rekonstrukciju); VET projekt u suradnji sa njemačkom organizacijom za tehničku suradnju – GTZ i ECO-NET projekt u suradnji s Kultur Kontaktom.

²⁰ Paralelno, radeći na programu "Jednake šanse – integracija romske djece i mladih i sustav obrazovanja" u organizaciji Fonda za otvoreno društvo, Romski Informativni centar (u daljnjem tekstu: RIC) pokrenuo je inicijativu za formiranje tima za izradbu lokalne strategije, sačinjenog od predstavnika javnih institucija i aktivista nevladinih organizacija, koja je službeno usvojena na sjednici Skupštine grada Kragujevca, održanoj 4. lipnja 2004. godine, a na temelju čl. 33. st. 1. točka 2. Statuta grada Kragujevca (Fond za otvoreno društvo, 2005.).

²¹ Program je otpočeo s realizacijom 2002. godine u suradnji s Romskim edukativnim centrom (REC) – Niš, Romskim informativnim centrom (RIC) – Kragujevac, Udrugom romskih studenata – Novi Sad, Centrom za interaktivnu pedagogiju (CIP) – Beograd, Društvom za unapređivanje romskih naselja (DURMO) – Beograd i Društvom za unapređivanje obrazovanja (DUO) – Beograd.

²² Podaci dostupni na web-stranici <http://www.dils.gov.rs/index> (17. 10. 2011.)

²³ Projekt "Pružanje unaprijeđenih usluga na lokalnoj razini na području zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite" (DILS – Delivery of Improved Local Services) financira se iz zajma Svjetske banke i istodobno ga provode tri ministarstva – Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo rada i socijalne politike od početka 2009. do kraja 2012. godine. Ukupna vrijednost kredita iznosi 32 milijuna eura, od čega će Ministarstvo prosvjete i nauke za realizaciju ciljeva projekta koristiti oko 12 milijuna eura; podatak dostupan na <http://www.dils.gov.rs/> (17. 10. 2011.)

²⁴ Usvojena kao Nacrt (20. listopada 2005. godine) zaključivanja Sporazuma o razumijevanju i suradnji između Općine Subotica i Save the Children UK – Program za Srbiju (Strategija za unapređivanje inkluzivnog obrazovanja romske djece u općini Subotica, 2006.).

LITERATURA

Arnaudova, V. (2007.), *Emocionalno – motivacijski aspekti ličnosti socijalno depriviranih učenika*. U: M. Vujačić (ur.), *Uloga obrazovanja u smanjenju posljedica siromaštva na decu u zemljama u tranziciji* (str. 64), Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.

Cerović, K. T. (2007.), *Unapređivanje obrazovanja Roma u Europi*. U: M. Vujačić (ur.), *Uloga obrazovanja u smanjenju posljedica siromaštva na decu u zemljama u tranziciji* (str. 15), Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.

Došen, Lj. i Bradić, G. (2005.), *Vrtić po meri deteta*, Beograd, Save the Children UK, Program za Srbiju.

Hrnjica, S. (1993.), Izrada kompenzatorskih programa obrazovanja za učenike romske etničke skupine. U: M. Macura (ur.), *Društvene promene i položaj Roma* (str. 178), Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti.

Jakšić, B. i Bašić, G. (2005.), *Umetnost preživljavanja*, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji (2005.), Beograd, Vlada Republike Srbije.

Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome u Srbiji. EU program monitoringa i zastupanja (2006.), Beograd, Fond za otvoreno društvo.

Jugović, A. (2007.), Socijalna isključenost i kultura siromaštva u tranzicijskim društvima. U: M. Vujačić (ur.), *Uloga obrazovanja u smanjenju posledica siromaštva na decu u zemljama u tranziciji* (str. 11), Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.

Mihić, V. i Mihić, I. (2003.), Poznajem, prihvatam, poštujem – istraživanje etničke distance kod dece i njihovih roditelja. *Psihologija*, 36 (2): 167-182.

Milovanović, M. S. (2006.), Socijalni aspekti inkluzije romske dece iz naselja Deponija u obrazovni sistem. *Pedagogija*, 61 (3): 304-320.

Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, *Strategija za unapređivanje obrazovanja Roma u Srbiji*, Beograd, 2003.

Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, *Strategija obrazovanja u Srbiji (2005–2010)*, Beograd, 2005.

Mitrović, A. (2000.), Integracija dece iz romske etničke skupine u obrazovni sistem. U: M. Macura (ur.), *Cigani / Romi u prošlosti i danas* (str. 161-166), Beograd, Srpska akademija nauka i umetnosti.

Mitrović, A. (2001.), Je li obrazovanje Roma njihova jedina šansa i najsigurniji kanal socijalne pokretljivosti? U: M. Vujačić (ur.), *Uloga obrazovanja u smanjenju posledica siromaštva na decu u zemljama u tranziciji* (str. 14), Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.

Obrazovanje Roma – status, problemi, inicijative. Prvi ciklus obuke asistentata za podršku učenicima romske nacionalnosti u školovanju (2006.), Beograd, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije.

Piger, K. J. (2007.), Siromaštvo romske djece kao uzrok obrazovne i drugih vidova deprivacije i putevi njenog prevladavanja. U: M. Vujačić (ur.), *Uloga obrazovanja u smanjenju posledica siromaštva na decu u zemljama u tranziciji* (str. 64), Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.

Prava manjina (2005.), Niš, Odbor za građansku inicijativu.

Predlog strategije za obrazovanje Roma u Kragujevcu (2004.), Kragujevac, Skupština grada Kragujevca.

Program za razvoj Ujedinjenih nacija (2006.), *Raskinuti lanac isključenosti – romska deca u jugoistočnoj Evropi*.

Rakočević, N. i Miljević, A. (2003.), *Romi i obrazovanje – između potreba, želja i mogućnosti*, Beograd, Dečji romski centar.

Srdić, V. (2009.), *Kompenzatorsko obrazovanje dece kao faktor društvene integracije i emancipacije nacionalne zajednice Roma u Republici Srbiji – doktorska disertacija*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 2 (116),
STR. 569-587

SRDIĆ, V., CVJETIĆANIN,
S.: OBRAZOVNA...

Strategija Ministarstva prosvete i sporta za period 2005.-2010. (2005.), Beograd, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije.

Strategija za unapređenje inkluzivnog obrazovanja romske dece u općini Subotica (2006.), Beograd, Save the Children UK.

Strategija za smanjivanje siromaštva (2004.), Beograd, Vlada Republike Srbije.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/09., Beograd.

The Educational Integration Process of the Roma in Serbia

Vesna SRDIĆ
Preschool Teacher Training College, Kruševac

Stanko CVJETIĆANIN
Faculty of Education, Sombor

One of the key goals of the existing strategic initiatives for incorporating the issue of education of Roma children into the mainstream of the general social reforms is to implement the universal right of all children to high quality education and to enable an egalitarian approach to education for children in especially difficult circumstances. The various studies and projects aimed at the implementation of the models of good practice into the education of Roma children warn us that these children are often excluded from the mainstream of education or are subject to only low quality education, which increases the risk of educational exclusion. The purpose of this working paper is to point out the systemic shortfalls in the field of the macro system's functioning at the educational level as well as the more comprehensive possibilities for achieving a more complete educational integration of Roma children in Serbia. The pedagogical implications are based on the secondary analysis of the data about the existing strategic initiatives and the results of the research conducted in Serbia. The conclusion of the working paper implies the fact that there are two requirements that need to be fulfilled by applying timely educational interventions either of compensatory or inclusive type, as one of the means of a more complete educational integration of Roma children and parents into society through education: vertical transference of experience and horizontal networking of social partners.

Keywords: educational integration, contemporary educational intervention, inclusive approach to education, Roma children